

УДК 341.231.14 / 343.1

СТАЦЕНКО А. В.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна**

«ПРАВИЛО МІРАНДИ» ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті проаналізовано таке поняття, як «правило Міранди», норми, що надає можливість особі, яка затримується співробітником правоохоронних органів, знати свої права. Наведено історію запровадження цієї норми в Сполучених Штатах Америки та інших країнах, а також її позитивні та негативні сторони. Висвітлено спробу українського законодавця запровадити подібну норму, проаналізовано український досвід запровадження подібного правила, наведено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. Автором виділяється «правило Міранди» як однієї з норм міжнародного права прав людини.

Ключові слова: правило Міранди, міжнародне право прав людини, кримінальний процес, права затриманих.

Постановка проблеми. Правову систему Сполучених Штатів Америки багато науковців вважає найдосконалішою у світі. Саме тому значна кількість законодавців намагається хоча б частково перейняти досвід США та запровадити ті чи інші інститути у своєму законодавстві, Україна в цьому процесі не є виключенням.

На сьогодні Сполучені Штати Америки прийнято вважати найдемократичнішою державою у світі, у правовій системі якої права та свободи людини та громадянина займають найважливіше місце.

Аналізуючи історію, можна дійти висновку, що неможливо взяти більш досконале законодавство іншої країни та скопіювати його до вітчизняного, така норма, як правило, залишається «мертвою», тому що вона зазвичай не адаптована до правової системи, національної системи законодавства та ментальності людей.

Метою статті є розгляд питання щодо впровадження до українського законодавства інституту, який у США та інших країнах світу називають «Letters of rights», «правило Міранди», «Miranda warning» або «Miranda rights», аналіз міжнародного досвіду, удосконалення теорії кримінального процесу та кримінально-процесуального законодавства України шляхом порівняльного дослідження інституту прав особи, яка затримується співробітником правоохоронних органів у сучасному кримінальному процесі України, Сполучених Штатів Америки та Європейського Союзу,

а також визначення місця «правила Міранди» серед норм міжнародного права.

Звертається увага на найбільш важливі питання стосовно практичного впровадження такого правила, аналізується позитивний досвід Сполучених Штатів Америки. Пропонуються варіанти усунення законодавчих колізій та проблем, що виникають у процесі затримання осіб, які підозрюються в скоєнні правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не дивлячись на поширене застосування «правила Міранди» у світі та активне вивчення цього питання такими вітчизняними науковцями, як В.В. Крижанівський, В.М. Махов, Е.А. Мишина, а також іноземними спеціалістами, зокрема Paul Marcus, Paul G. Cassell, Stephen Markman та іншими, результати спроб впровадження такого інституту в Україні та країнах пострадянського простору не завжди є ефективними, що може свідчити про наявність проблем та суттєвих відмінностей між вітчизняним правом та міжнародними нормами, а також міжнародним досвідом із цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. *«Ви маєте право мовчати. Все, що Ви скажете, може бути використане проти вас у суді. Ви маєте право на адвоката. Якщо ви не маєте можливості оплатити послуги захисника, його вам буде надано державою. Ви розумієте свої права?»* [16] – це «абетка» американських правоохоронців. Зачитування прав особі, яка затримується, є обов'язковим не тільки в Сполучених Штатах Америки, а й у цілій низці країн світу. У США кожен поліцейський може розповісти історію «правила Міранди». Із 1966 року це правило стало важливою, невід'ємною частиною правової системи США [20]. Рішення Верховного Суду Сполучених Штатів Америки у справі Ернесто Артуро Міранди проти Арізони, що розглядалася суддею Е. Уорреном із 28 лютого до 1 березня 1966 року, стало історичним. Суд врахувавши той факт, що допит завжди носить примусовий характер, прийняв рішення, що зізнання, отримане в ході поліцейського допиту, є порушенням V поправки до Конституції Сполучених Штатів Америки [22] та не може використовуватися як докази, за виключенням випадку, коли підозрюваному роз'яснено його права, але він самостійно відмовився від права на мовчання. Також судом були визнані неприпустимими й зізнання, що отримані в ході допиту за відсутності адвоката, якщо підозрюваний добровільно відмовився від захисника. За такої ситуації суд зазначив, що необхідно довести добровільність такої відмови [16].

Ускладнює застосування будь-якої норми чи правила в США той факт, що в Сполучених Штатах Америки кожен штат має своє кримінальне законодавство та кримінальний процес (процедуру). У зв'язку із цим виникають суттєві розбіжності правового регулювання федерального кримінального процесу та кримінальної процедури штатів. Наприклад, з урахуванням міграційної ситуації в південних штатах до промови правоохоронця зазвичай додається речення *«If you are not a United States citizen, you*

may contact your country's consulate prior to any questioning», що перекладається як «Якщо Ви не є громадянином Сполучених Штатів, ви можете зв'язатись із консулом до будь-якого допиту». Варто зазначити, що особливе місце серед джерел кримінального процесу [7] у Сполучених Штатах Америки займають Конституція США 1787 року [23] та Біль о правах [8] 1791 року, який закріпив основи кримінального процесу.

Під тиском супротивників застосування «правила Міранди» Конгрес США у 1968 році прийняв «Об'єднаний закон про контроль над злочинністю та забезпеченням безпеки на вулицях», на підставі якого до розділу 18 Зведення законів США [24] (глава 23) був доданий пункт 3501 «Про допустимість визнання як доказу», який хоча й визнавав доказом добровільне визнання провини без застосування «правила Міранди» в разі, якщо федеральний суддя в процесі розгляду справи розгляне «всі обставини, що є супутніми визнанню провини». Проте закон також вимагав, «щоб суд враховував чи були роз'яснені підозрюваному положення, що становлять сутність «правила Міранди»». Цей закон так и не набув чинності в повній мірі, тому що він суперечить нормам загального права, а насамперед рішенням Верховного Суду Сполучених Штатів за справою Міранди [3].

Наприклад, автори статті «Ціна «правила Міранди» П. Кассел [18] та С. Маркман [14] неодноразово наводили аргументи та статистичні дані, що свідчать про негативні, на їхній погляд, наслідки застосування «правила Міранди». Проаналізувавши статистику, автори роблять висновок, що завдяки використанню «правила Міранди» щорічно близько 4% скоєних злочинів залишаються безкарними [4], що з точки зору статистики розкриття злочинів є аргументом проти використання «правила Міранди», але щодо захисту прав людини «правило Міранди» вирівнює в правах під час затримання всіх осіб, надає всім затриманим однакові права незалежно від будь-яких обставин.

Крім того, ще в 2010 році генеральний прокурор США Е. Холдер заявив, що адміністрація президента має на меті «вдосконалити» та «розтлумачити» виключення з «правила Міранди» за наявності загрози національній безпеці в справах про тероризм. Е. Холдер заявив, що він та адміністрація президента Б. Обама планують звернутися до Конгресу Сполучених Штатів Америки з проханням «удосконалити» та «розтлумачити» загальне виключення з «правила Міранди» щодо національної безпеки. Одним з аргументів був той факт, що в 1984 році Верховний Суд США вже робив виняток із «правила Міранди» у своєму рішенні «Нью-Йорк проти Куорлз», де зазначив, що в разі, якщо є безпосередня загроза громадській безпеці, підозрювані можуть бути допитані про загрозу, перш ніж їм зачитані їх права та перш ніж їм повідомлять про те, що все що вони скажуть, може бути використано проти них. Прокурором не було надано жодних доказів того, що «правило Міранди» створює перешкоди уряду під час отримання інформації від затриманих, які підозрюються в тероризмі. Навіть сам генеральний прокурор Е. Холдер заявив, що підозрювані в тероризмі

надавали інформацію ФБР вже після того, як їм було роз'яснено їх право зберігати мовчання. [9].

Американський союз громадянських свобод рішуче засудив пропозицію адміністрації президента як неконституційну та закликав генеральному прокурору та Конгрес Сполучених Штатів «прибрати руки від правила Міранди». Вони заявили, що слідчі можуть безперешкодно виконувати покладені на них обов'язки, використовуючи існуючі правила Міранди, та зазначили, що жодні зміни не потрібні. Американський союз громадянських свобод наголосив на тому, що запропоновані генеральним прокурором зміни можуть спричинити більше шкоди, ніж користі [21].

Схоже питання також підіймалося в 2013 році, коли прокурор штату Массачусетс К. Ортіз заявила, що прокуратура штату не планує зачитувати права, передбачені «правилом Міранди», перед допитом Дж. Царнаєва, що підозрювався у вчиненні терористичного акту в Бостоні. Така позиція прокурора спричинила цілу низку виступів як правозахисників, які виступали проти будь-яких виключень із «правила Міранди», так і групи сенаторів із Південної Кароліни Л. Грэм та Арізони Дж. Маккейна, які, навпаки, вітали рішення прокурора не зачитувати Дж. Царнаєву його права, більш того, вони запропонували визнати Дж. Царнаєва *«enemy combatant»* [19], тобто військовим злочинцем, що надало б змогу обійти «правило Міранди» та право зберігати мовчання [17].

Аналізуючи викладене, можна дійти висновку, що в правила Міранди є як прибічники, так і супротивники [11], але статистика свідчить, що на сьогодні положення «правила Міранди» взято на озброєння в багатьох країнах світу, таких як Австралія, Бангладеш, Німеччина, Гонконг, Нідерланди, Ізраїль, Канада, Франція тощо. Цей перелік продовжує поповнюватися новими державами.

Наприклад, у Австралії така норма звучить як *«Ви не зобов'язанні будь-що робити чи говорити, якщо самі того не бажаєте. Будь-які Ваші слова або дії можуть бути використані у якості доказів. Вам все зрозуміло?»* [15].

Ще одним аргументом на користь того, що «правило Міранди» має не тільки суто національне та внутрішньодержавне значення, а набуває міжнародного значення в рамках міжнародного права прав людини, є той факт, що в Європейському Союзі існує інститут обов'язкового повідомлення про права особи, яка затримується, у всіх без винятку країнах-учасницях. Крім того, наразі розглядається питання щодо запровадження універсальної друкованої форми повідомлення про права на території ЄС. Уперше Європейська комісія запропонувала введення «правила Міранди», або як його назвали в Брюсселі «Letter of Rights», ще в 2004 році. Завданням запровадження такої норми було ознайомлення будь-якої особи, яка була заарештована, у письмовій формі з «Letter of Rights» – переліком основних прав особи під час кримінальної процедури на основній мові, а в разі потреби письмовий переклад «Letter of Rights» на мову затриманого» [12]. На сьогодні «Letter of Rights» вже запроваджено в 12 країнах Європейсько-

го Союзу, враховуючи Нідерланди та Німеччину, але Єврокомісія намагається запровадити цю норму у всіх країнах-учасниках ЄС. За пропозицією Європейської комісії країни можуть вільно формулювати «Letter of Rights», але з урахуванням наданої комісією моделі, що запропонована на 22 мовах країн-учасниць [10]. Варто зазначити, що нині в усіх країнах Європейського Союзу існує порядок усного інформування про права особи, яка затримується, а в 9 країнах – інша письмова форма повідомлення про права.

Наприклад, у Шотландії особі, яка знаходиться під вартою в поліцейському відділку, вручається брошура «Letter of Rights», у якій наводиться важлива інформація про права особи відповідно до Шотландського законодавства та Європейської конвенції з прав людини. На сайті уряду Шотландії текст «Letter of Rights» передбачено на 36 різних мовах, він включає в себе 7 основних прав та пам'ятку про права особи, яка допитується в поліції. Особі роз'яснюється право знати причину тримання під вартою, право знати в чому її підозрюють, право повідомити адвоката про те, що особа знаходиться в поліції, право повідомити про затримання членам родини чи будь-якій іншій особі, право зберігати мовчання, право на приватну бесіду з адвокатом, а також у разі, якщо особа є неповнолітньою, право на відвідування батьками чи піклувальником [13].

Для правової системи України такий термін є досить новим, попри неодноразові спроби законодавця запровадити подібне правило.

19 листопада 2012 року набув чинності Кримінальний процесуальний кодекс України [1], ч. 4 ст. 208 якого зобов'язує правоохоронців повідомляти затриманих про їх право зберігати мовчання та право на адвоката. Це український варіант «правила Міранди», який викладено таким чином: *«Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом»* [6].

Звісно, це не можна розглядати як «правило Міранди» в розумінні кримінально-процесуального права Сполучених Штатів Америки, але така норма є важливим кроком у захисті прав людини та громадянина в Україні.

З іншого боку, у сучасних умовах підвищеної кримінальної активності в Україні існує проблема, коли підозрювані досить часто протягом досудового слідства змінюють свої показання: спочатку визнають свою провину, а на стадії судового розгляду, повністю або частково відмовляються від своїх показань. Однак у силу положень ч. 4 ст. 95, а також ст. 225 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) такі показання не можна використовувати як доказ вини особи та її співучасників. Крім того,

ч. 5 ст. 193 КПК України [1] передбачає, що як докази вини підозрюваного не можуть бути використані показання, надані особою під час обрання запобіжного заходу.

Тобто викладені норми фактично є антиподами «правила Міранди» [2] та означають «що б Ви не сказали, це не може бути використане проти Вас у суді». На наш погляд, така позиція законодавця дає змогу особам, які притягуються до кримінальної відповідальності, фактично звести нанівець роботу слідчого під час досудового розслідування. У зв'язку із зазначеним нами раніше висловлено пропозицію щодо дозволу на допит підозрюваного під час досудового розслідування в судовому засіданні, а також виключення з КПК України ч. 5 ст. 193 [5].

Висновки. Враховуючи викладені факти, можемо дійти висновку, що на сьогодні «правило Міранди» в Україні, хоча й закріплено на законодавчому рівні, недостатній конкретизації не може діяти в повній мірі. Вважаємо, що для усунення проблем і нормального функціонування цього кримінально-правового інституту існує необхідність подальшого вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України щодо діяльності правоохоронних органів і дотримання прав людини та громадянина з метою усунення протиріч між кримінально-процесуальними нормами, а також проведення реформування органів прокуратури та судової системи. Вважаємо доцільним розробити єдиний для всіх правоохоронців текст «українського правила Міранди», який має бути закріплений на законодавчому рівні та буде обов'язково вручатися всім особам під час затримання співробітниками правоохоронних органів.

З урахуванням того, що міжнародне право прав людини спрямовано на сприяння та захист прав людини на міжнародному, регіональному та національному рівнях, можна стверджувати, що «Правило Міранди» фактично вийшло за межі американської національної системи права та посідає своє місце серед норм як національних правових систем, так і норм міжнародного права. З урахуванням тенденцій розповсюдження цієї норми у світі, на наш погляд, «правило Міранди» цілком можливо вважати невід'ємною частиною міжнародного права прав людини.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
2. Крижанівський В.В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Крижанівський ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К. – 2007. – 176 с.
3. Махов В.Н. Правила Миранды подвергаются критике // В.Н. Махов, М.А. Пешков // Российская юстиция. – 2000. – №. 1.
4. Мишина Е. А. Миранда против штата Аризона // Е. А. Мишина // Российская юстиция. – 1997. – №. 3. – С. 55–57.

5. Стаценко А.В. Пропозиції змін до кримінального процесуального законодавства щодо діяльності правоохоронних органів в умовах проведення антитерористичної операції / А.В. Стаценко, А.О. Просняк // Актуальні проблеми міжнародного права : мат. наук.-практ. кр. ст. (Харків, 17 квітня 2015 року). – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 111–117.
6. Шибітко В.П. Кримінально–процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами / В.П. Шибітко ; за відп. ред. В.П. Шибітко. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 840 с.
7. Andrews J.A. Human Rights in Criminal Procedure: A Comparative Study: Papers of a Conference Organized by the UK National Committee of Comparative Law, Held at Manchester in Sept., 1978 / J.A. Andrews. – BRILL, 1982. – 576 p.
8. Bill of Rights // Legal Information Institute Cornell University Law School [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.law.cornell.edu/constitution/billofrights#amendmentv.
9. Charlie Savage Holder Backs a Miranda Limit for Terror Suspects // The New York Times, May. – 2010. – Т. 9.
10. Directive 2010/64/EU of the European parliament and of the council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings 26.10.2010 Official Journal of the European Union L 280/1
11. Eric Holder: Miranda Rights Should Be Modified For Terrorism Suspects [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.huffingtonpost.com/2010/05/09/eric-holder-miranda-right_n_569244.
12. La Commission défend le droit à l'information dans les procédures pénales IP/10/989 Bruxelles, le 20 juillet 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-989_fr.htm.
13. Letter of Rights // The Scottish Government Official Site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gov.scot/Topics/archive/law-order/letterofrights>.
14. Marcus, Paul and Markman, Stephen J. “Miranda Decision Revisited: Did it Give Criminals Too Many Rights?” / Marcus, Paul and Markman, Stephen J. // Faculty Publications. Paper 574 (1988) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scholarship.law.wm.edu/facpubs/574>.
15. Matt Ridley Miranda rights and wrongs / The Times August 24, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theaustralian.com.au/news/world/miranda-rights-and-wrongs/story-fnb6>.
16. Miranda v. Arizona Court Decision 384 U.S. 436 Miranda v. Arizona (No. 759) Argued: February 28-March 1, 1966 Decided: June 13, 1966 / 98 Ariz. 18, 400 P.2d 97, affirmed [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/384/436>.
17. Miranda Rights And Tsarnaev: Ex-U.S. Attorney General Weighs In [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npr.org/blogs/thetwo-way/2013/04/21/178254784/miranda-rights-and-tsarnaev-ashcroft-says-u-s-move-is-the-right-one>.
18. Paul G. Cassell Northwestern University, School of Law Printed in U.S.A. / G. Paul // Northwestern University Law Review. – Vol. 90. – No. 2. – Articles Miranda’s Social Costs: An Empirical Reassessment.
19. Senate Bill 3930 Military Commissions Act of 2006 (as passed by Congress). – 2006. – September 22. – S. 3930.
20. Talbott W.J. Human rights and human well-being / W.J. Talbott. – Oxford University Press, 2010.

21. The miranda rule // Official website of the American Civil Liberties Union and the ACLU Foundation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.aclu.org/miranda-rule>.
22. United States Constitution The Fifth amendments Rights of the Person [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.law.cornell.edu/constitution/fifth_amendment.
23. United States Constitution / Legal Information Institute Cornell University Law School [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.law.cornell.edu/constitution/overview>.
24. United States Code: Title 18 – CRIMES AND CRIMINAL PROCEDURE // Legal Information Institute Cornell University Law School [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>.

Стаценко А. В. «Правило Миранды» как новый элемент международного права прав человека. Украинский опыт

Аннотация. В статье проанализировано такое понятие, как «правило Миранды», нормы, предоставляющей возможность лицу, задерживаемому сотрудником правоохранительных органов, знать свои права. Автор анализирует историю введения этой нормы в Соединенных Штатах Америки и других стран, а также её положительные и отрицательные стороны. Освещена попытка украинского законодателя ввести подобную норму, высказываются предложения по совершенствованию существующего законодательства.

Ключевые слова: правило Миранды, международное право прав человека, уголовный процесс, права задержанных.

Statsenko A. “Miranda rule” as a new element of international human rights law. Ukrainian experience

Summary. “Letters of rights”, “Miranda rules” or “Miranda warning” are the titles of the same institution of human rights in the criminal procedure field, which were firstly implemented in the USA. Whether how it called in different countries of the world, the substance doesn't change – the apprehended person should be informed about its rights and about the right to an attorney and the right to sing dumb. This is one of the basic principles in the presumption of innocence.

The author considers the “Miranda rule” as one of the elements of international human rights law. The main purpose of this article is to analyze the international experience and to improve the theories of criminal procedure and Ukrainian criminal procedural legislation by comparing the institution of human rights of the apprehended person in such countries as Ukraine, the United States of America and the European Union. Also it was clearly defined the role and place of “Miranda rule” in the system of the international law principles.

The article analyzes such concept as “Miranda rule”. Practically, this is the principle, which allows the opportunity for apprehended person to know his rights. The author analyzes the history of the introduction of the principle in the United States and other countries, as well as its positive and negative sides. Also the article has highlighted the efforts of the Ukrainian legislator to initiate such kind of principle. The Ukrainian experience of implementation of this principle is analyzed in the article. The suggestions about the improving of the current Ukrainian legislation were also made.

Key words: Miranda rules, Letters of rights, Miranda warning, international human rights law, criminal procedure, rights of apprehended person.